

GUNNAR DAHMÉN:

Politikerns ansikte

När Gunnar Dahmén skriver belyser han ofta ett problem, eller förklarar han något som förefallit vara självklart, från ett håll som är oväntat. Så också här. Politiker hoppas naturligtvis att i första hand deras ord och i någon mån också deras handlande skall vara avgörande för vad folk tänker om dem. Dahmén påpekar, att numera är det också viktigt hur de ser ut och hur de uppträder. Som vanligt väljer han sina talande exempel ur sin rika beläsenhet i anglosaxisk litteratur. Men varje läsare kommer också genast att tänka på hur vissa svenska politiker ser ut och hur de uppträder.

Gunnar Dahmén är teol lic och hovpredikant. Han är väl känd från Sveriges radio, där han länge var anställd.

Politik och moral, politik och religion, politik och kvinnor . . . det finns en rad sammanhang, som blivit behandlade historiskt och principiellt. Numera måste vi också befatta oss med politik och utseende. Ovidkommande kan det tyckas, men inte oväsentligt. Politikerna själva och kanske ännu mera partikanslierna har fått ett nytt bekymmer eller, om det är så väl, glädjeämne.

Två nya omständigheter ligger bakom detta förhållande. Det ena är att vi nu kan betrakta statschefer och politiker i närbild på ett sätt som aldrig tidigare. Vi lever i en bildålder och ansiktet i rutan påverkar oss. Den andra är de politiska toppmötena med de upprepade personliga kontakter de innebär. Tidigare förhandlade man genom diplomater eller med brev. Nu träffas man ansikte mot ansikte. Det finns all anledning tro att både medvetna och omedvetna intryck kan spela en roll.

För att riktigt förstå skillnaden mellan förr och nu kan det vara värt att kasta en blick bakåt i tiden. Vi vet alla i dag hur Napoleon såg ut, men visste hans samtida det? Om kungar i gången tid brukar berättas, att de inkognito kunde blandas sig med sina undersåtar utan att bli igenkända. De målade porträtten kunde visserligen mångfaldigas genom träsnitt och kopparstick, men man kan inte säga att dessa porträtt nådde ut till folkets stora massa. Mynt och frimärken hade naturligtvis den största spridningen men bilden hade där mera karaktär av symbol än porträtt. När vi fick dagliga tidningar i massspridning innehöll de icke några bilder. Bilder kom först med särskilda bildtidningar, och förebilden torde ha varit The London Illustrated News.

Med fotografins intåg togs ett stort steg fram men de avbildade kom oss aldrig riktigt nära. Filmens journaler gav oss "levande" bilder även om fotografen knappast kom personerna närmare än från avspärningen och vad man fick se var mest höga herrar stiga ut ur järnvägs-vagnar för att hälsa och bli hälsade av herrar i uniformer eller av civila med höga hattar.

Något nytt och uppseendeväckande var det när den tyske fotografen Erich Salomon tog informella närbilder av politikerna vid tjugotalets konferenser i Genève och Locarno. Det vanliga var att delegaterna ställde upp sig till fotografering på trappan utanför konferenslokaler eller vid slutdokumentets undertecknande. Salomon fick emellertid gå omkring med sin moderna kamera och ta informella bilder i korridorer och sällskapsrum där man fick se män som Aristide Briand, Gustav Stresemann och Austin Chamberlain i samspråk vid en kopp te i något soffhörn och utan att känna sig observerade.

I TV-åldern

Den verkliga närbilden fick vi först med TV. Inte från allra första början, då en TV-upptagning inte skiljde sig mycket från en filmupptagning. Sminkning och strålkastarljus gjorde klart för var och en, att nu gick bilden ut och det måste man tänka på. Med dagens fjärroobjektiv och videokameror, som inte kräver extra ljus eller är skrymmande, kan ingen vara säker på att inte vara utsatt för fotografens öga och därmed också för allmänhetens granskning. Ständigt måste politikern ha utseende och beteende under

kontroll, så han inte blir förevigad i något obehagligt ögonblick, som kanske inte lämpar sig att sprida som bild. Alla vet i dag också hur politikerna ser ut, åtminstone de mera bemärkta, och det vill de alla vara. De kan inte röra sig i vimlet utan att bli igenkända.

Till kamerans smygande närgångenhet kommer också att politikern i dag utlämnar sig åt fotografering i situationer som tidigare var otänkbara. Visserligen kunde Per Albin Hansson låta sig fotograferas vid bowlingbanan, men man har svårt att tänka sig en Hjalmar Branting eller Arvid Lindman i liknande informella sammanhang. Hemma-hos-besök eller semesterbilder från stuga och badstrand – med eller utan kläder – kände man inte till. Dagens politiker lever emellertid under trycket av att ständigt behöva göra sig påmint. Det sker visserligen hans vilja förutan, eftersom hela koppel av fotografer trängs omkring honom, trots att arkiven redan har bilder i tusental. Men politikern känner sig också förpliktad till en folklighet, som förmår honom att ställa upp i alla tänkbara sammanhang. Underhållningens plattform är för dem lika naturlig som talarstolen. Inte en dag utan en bild. I dag känd – i morgon glömd. Huvudet på den politiske simmaren måste alltid synas för att man inte skall tro att han drunknat.

Denna ständiga tillgänglighet för fotografering kan naturligtvis bidra till populariteten men kan också vara farlig, nedvärderande. Kraven kan variera. Kanske måste en amerikansk president alltid skratta, medan i Europa en statschef nog bör lägga band på sin munthet. Vem kan tänka sig en de Gaulle gapskratta? Eller stenansiktena med

pälsmössorna på läktaren vid Röda torget, kan de dra på munnen?

Ett ansikte i TV kan granskas mera närgånget än vad som är möjligt även vid en personlig konfrontation. Tittaren koncentrerar icke sällan sin uppmärksamhet så starkt på minspel och kläder att det undgår honom vad vederbörande säger. Tittaren finner att Fälldin varit hos frisören eller att Palme kammat luggen. Klädseln – icke minst slipsen – hör också till bilden av personen. Sättet att tala betyder ibland mera än talets innehåll. En TV-reporter gick en gång på sedvanligt sätt med mikrofon och fotograf ut bland människorna för att fråga om de visste vem som var utrikesminister. "Är det inte han som inte rör på munnen?"

Den personliga presentationen

Televisionen har för somliga varit en tacksam möjlighet att genom personligt framträdande tala direkt och förhoppningsvis övertygande föra fram sin sak utan redaktionella mellanhänders förvrängningar eller vinklingar. Nixon är inne på detta i sina reflektioner kring ledarskap. Ett direkt framträdande kan skingra de fördomar som media skapat. Men liksom somliga blir som man säger "bra på fotografi" och andra inte, så gäller det i ännu högre grad bilden i TV. Douglas Home, en tid brittisk premiärminister, hade olyckligtvis ett drag av fänflin, som gjorde honom omöjlig i rutan. Nixon föll på sitt utseende i den första stora duellen mot Kennedy. Vitpuddrad för att dölja en skäggstubbe och trött efter kampanjen såg han härjad ut och tålde inte en jämförelse med Kennedys till synes friska ungdomlighet. I

själva verket var Nixon vid bättre hälsa än Kennedy, vars bronsljusa hy hade mer av cortison än av solljus. Duellen Reagan–Mondale följdes också av spekulationer kring Reagans hälsa och tecken på ålder. De sovjetiska ledarna kommer oss aldrig så nära som deras motsvarigheter i väst, men ändå kan de inte undandraga sig betraktares spekulationer om deras hälsotillstånd.

Kan då en politiker göra något åt hur han blir presenterad? Naturligtvis kan han med kännedom om hur en bild kan utnyttjas iakttaga en viss försiktighet. "Beim Fotografieren keine Gläser und Zigarren", hörde jag vid en ekumenisk konferens den tyske biskopen Otto Dibelius säga innan fotografierna släpptes in. Kissinger berättar från sitt möte med Mao att alla välvilliga händer att stödja honom viftades bort, när det blev fotografiering. Naturligtvis kan en person också lägga sig vinn om ett visst utseende eller framträdande, eljest skulle det ju inte finnas någon skådespelarkonst. Men även om politikern ibland måste spela en roll – av till exempel låtsad optimism – är han dock en amatör. Även om vissa olater kan arbetas bort, så kan lusten att behaga ge intryck av inställsamhet. Man merkt die Absicht. Egentligen är politikern rätt hjälplös.

Partikanslierna må tillhandahålla hur bra och hur många bilder som helst, men bildarkiven hos press och TV har ännu mera. Ett uttalande av Palme eller Adelson kan återges korrekt i organ av olika färg, men de bilder som följer med texten röjer tidningens inställning. I den egna pressen framträder de i landsfaderlig, statsmannalik framtoning, medan de i oppositionens organ representeras av

bilder som uttrycker arrogant förmåtenhet eller vad man nu tycker kan passa. TV visar ofta prov på ibland uppsluppen, ibland infam fantasi. Om inte annat, så har man ju alltid någon bild av politikern i talarstol vid något offentligt möte och sådana bilder tillhör sällan de insmickrande.

Det officiella porträttet, uppförstorat i jätteformat och i massupplagor, finner vi framförallt i diktaturstaterna, där ansiktena blickar ned från väggarna och bäres i demonstrationer. I väst förknippas politikerna kanske mest med karikatyrer. En karikatyr behöver inte vara negativ. Churchill som bulldogg var en positiv bild, vilket man väl knappast kunde säga om de Gaulle som giraff. En karikatyr kan vara mördande och den kan göras i såväl bild som ord. Nixon skriver att presidentkandidaten Dewey hade kunnat beskrivas som liten, stroppig eller med hur många negativa adjektiv som helst och det skulle inte betytt mera än vad varje utsatt politiker får räkna med. Men från den stund han liknats vid brudgummen på bröllopstårtan var han omöjlig och Nixon menar att det kostade honom presidentskapet. I de totalitära staterna förekommer försiktigtvis icke karikatyrer annat än på motståndare i väst.

Möten mellan politiker

Nu är det som sagt inte enbart en fråga om hur en politiker genom utseende och beteende ter sig för väljare utan också det intryck han gör vid personlig konfrontation. Inför mötet Reagan-Gromyko skrev TIME, att man funderat åtskilligt på om inte Krustjöv vågade sig på Cuba-affären just därför att han i Wien

fått en uppfattning om Kennedy, att han var obetydlig. Likaså uppmuntrades Bresnev att låta invadera Afganistan på grund av sitt förakt för Carter.

Om sådant vet man nu inte så mycket. Men det har kommit en ny faktor, som gör att vi vet mera nu än tidigare, och det är de memoarer, som kommer i tät följd. Tidigare var memoarskrivandet något som tillhörde fd politikern och icke sällan var det bestämt att åtskillig tid skulle förflyta innan de fick bli offentliga. Meningen var att de skulle tjäna historieskrivningen. Någon ekonomisk betydelse för författaren förelåg knappast.

I dag är det jämförelsevis olönsamt att vara statschef men desto mera lönande att skriva om hur det varit eller hur det är. Honorar från TV, tidningar och bokförlag är i vissa fall astronomiska. Nixon fick 600 000 dollars enbart för att han ställde upp för intervjuerna med David Frost och därtill skulle han få 20% på intäkterna. Även om vad Nixon kunde förväntas berätta hade mera av sensation än andras minnen ligger honoraren genomgående skyhögt. Men förutsättningen är att memoarerna måste vara säljbara. Den stora allmänheten och inte bara historikerna måste kasta sig över dem. Man väntar sig helst avslöjanden och i varje fall en personlig framställning där det icke saknas detaljer, triviala kanske men inte utan intresse. Till dem som har förmågan att ge levande porträtt hör Willy Brandt, Henry Kissinger och Richard Nixon. Icke minst den sistnämnde.

Vilket intryck utseende, beteende och klädsel kan ge vet vi inte alltid och ofta kan det vara omedveten påverkan som skapar intrycket. Våra talesätt röjer detta. Vi talar om sympatiskt och osympa-

tiskt utseende, vi säger att någon är förtroendeingivande, vi upptäcker en vänlig blick eller brutala drag och så vidare. Vissa människor röjer mera än andra sina känslor; för en västerlänning är det inte så lätt att avläsa en asiats reaktioner.

Nixon låter oss veta att förhandsinställningen man har av media ofta nog inte stämmer, när man möter personen ifråga. Så var det vid mötet med de Gaulle. Nixon fann honom inte alls högdragen eller pompös. Där fanns en naturlig värdighet, en aning gammaldags manér men intet av nedlåtenhet. Kissinger delar Nixons uppfattning men uttrycker sig som alltid mera raljant. När de Gaulle, skriver han, vid en mottagning i Vita Huset gick fram till fönstret hade man en känsla av att hela huset lutade åt sidan under tyngden av hans värdighet.

Nixon, Kissinger och Brandt har alla gett sina intryck av härskarna i Kreml. Nixon fann i Bresjnev samma kalla, hårda och realistiska inställning som han tidigare funnit hos Krustjov, men i övrigt var de högst olika. Bresjnev älskade lyx och skämdes inte för att visa det. Såväl Krustjov som Bresjnev hade en vana att förstärka sina argument med fysisk kontakt. Krustjov kunde gå rätt upp emot den han talade med och sätta fingret i bröstet på honom och Bresjnev kunde gripa tag i armen. Bresjnev kunde växla från vänlighet till bryskhet. Ena stunden kunde han skämtsamt dunka någon i ryggen för att i nästa ögonblick fara ut i anklagelser. När talet kom in på krigets lidanden kunde han få tårar i ögonen.

Willy Brandt fann också att Bresjnev lät känslorna synas starkt och spontant. "Till min överraskning fann jag honom inte så storväxt som fotografier givit intryck av. Trots sin fysiska massivitet var han nästan sirlig, livlig i rörelser och minspel, vital och nästan sydländsk i sina åtbörder. I motsats till Kosygin, som föreföll kyligt behärskad, kunde Bresjnev vara impulsiv, rentav uppbrusande. Han kunde skratta hjärtligt."

Denna nya situation, som har med utseende och framträdande att göra, kan innebära att känslomässiga skäl får större betydelse på bekostnad av sakskalet. Å andra sidan är det naturligtvis inte betydelselöst vad man kan utläsa ur en människas utseende och beteende, hennes sätt att röja känslor. Inför toppmöten lär väl även psykologer ge sina råd som kan vara nyttiga, men man kan också oroas av tanken att professionella schabloner kan förvilla vad vanligt sunt förnuft säger. Vad som kan bestämma uppfattningen av en person har att göra med förhandsinställningen och liksom ramen har betydelse för en tavla, betyder också omständigheterna kring sammanträffandena en hel del. Diplomater, som numera tycks mera spela rollen av arrangörer av möten än att själva vara förhandlare, har gjort iakttagelsen, att förhandlare från väst med en viss negativ inställning till östförhandlare blir angenämt överraskade när de finner sina motparter hövliga och älskvärda; därför tror de inte att dessa är så hårda i sina argument och krav som de verkligen är.